

רמב"ם הלכות טומאת מת פרק ה

ישראל מאיר סבתו

הלכה א

כל המתטמאין מחמת המת בין אדם בין כלים טמאים טומאת שבעה, כיצד אדם או כלי שנגע בדברים שמתטמאין מן המת במגע, או שנטמא באהל באחד מדברים שמתטמאין באהל, וכן אדם שנשא דברים שמתטמאין מן המת במשא [אבל כלים אינם מתטמאים במשא (לעיל א, ט)] הכל טמאים טומאת שבעה שנאמר 'כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים' (במדבר יט, יד).
אבל אוכלים לא יהיו אב הטומאה לעולם (שאר אבות הטומאות י, ט).

הלכה ב

אדם שנטמא במת וכלים שיגע בהן אדם זה טמאין טומאת שבעה שנאמר 'וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם' [(שם לא, כד) לדיון בסוג הכלים שיש בהם דין זה – ראה בהלכה הבאה]. אבל אדם שנגע באדם שנטמא במת, בין שנגע בו אחר שפירש ממטמאיו בין שנגע בו כשהוא עדיין נוגע במת, הרי זה השני טמא טומאת ערב שנאמר 'והנפש הנוגעת תטמא עד הערב' (שם יט, כב).

זהו דין תורה אבל מדברי סופרים הנוגע במת ונגע באדם אחר ועדיין הוא מחובר במת שניהן טמאין טומאת שבעה וכאילו נגע זה השני במת עצמו, במה דברים אמורים? לענין תרומה וקדשים אבל לנזיר ולעושה פסח בין בשעת חבור בין אחר שפירש אינו טמא אלא טומאת ערב כדין תורה.

דעת הרמב"ם שטומאה בחיבורים היא מדרבנן. אולם הרבה ראשונים חולקים וסוברים שכל טומאה בחיבורים דאורייתא¹. ויש הסוברים שאדם שנוגע באדם הנוגע במת טמא מדרבנן, אך כלי הנוגע באדם הנוגע במת נטמא מדאורייתא². ויש מן האחרונים שהזכירו שיטה רביעית³.
אין טומאה בחיבורים אלא כאשר נגע באדם שנטמא במת, אבל מי שהיה עם טמא מת באהל, או נשא אותו – אינו נטמא משום טומאה בחיבורים⁴. אמנם לגבי הנטמא מן המת אין זה משנה אם נטמא

1 תוספות בכמה מקומות (לדוגמה שבת יז, א), פסקי הרא"ש הלכות טומאה סימן ג, רמב"ן בתורת האדם, ריטב"א שבת יז, א, ר"ן נדה נז, א, ספר הרוקח שטו.
2 ראב"ד בהשגות להלכה הבאה, וביאר שיטתו בחידושו 'לע"ז לז, ב.
3 שהיא הפך שיטת הראב"ד, עיין בחזו"א ט, קו ובעמק הנצי"ב חוקת ה, וכן במי נפתוח פרפר יב, ג, שכתבו כך בדעת הרמב"ן על התורה.
4 ר"ש אהלות טו, י. וכן כתבו אחרונים.

במגע במשא או באהל, ובכל מקרה מטמא את הנוגע בו⁵. ומהרמב"ם משמע שאין טומאה בחיבורים אלא אם נגע באדם שנוגע במת⁶.

הלכה ג

כלים שנטמאו במת בין במגע בין באהל הרי הן לנוגע בהן כנוגע במת עצמו, מה המת מטמא הנוגע בו בין אדם בין כלים טומאת שבעה אף כלים שנטמאו במת הם והכלים או האדם שיגע בהן טמאין טומאת שבעה, שנאמר 'בחלל חרב או במת' (שם יט, טז), מפי השמועה למדו שהחרב כמת והוא הדין לשאר כלים, בין כלי מתכות בין כלי שטף ובגדים.

הרי הוא אומר 'כל הורג נפש וכל נוגע בחלל' (שם לא, יט) וכי תעלה על דעתך שזה ירה חץ והרג או זרק אבן והרג נטמא שבעת ימים, אלא הורג נפש בחרב וכיוצא בה שנטמא בנגיעתו בכלי שהרג בו שהרי נגע הכלי במת, ומניין שאף הכלים הנוגעים באדם שנגע שטמאים טומאת שבעה שהרי הוא אומר 'וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם' (שם לא, כד), הא למדת שכל אדם הטמא טומאת שבעה מטמא בגדים טומאת שבעה.

דעת הרמב"ם היא שדין זה נוהג בכל הכלים למעט כלי חרס (לקמן הלכה ו)⁷. אמנם ראשונים אחרים סוברים שדין זה נוהג דווקא בכלי מתכות⁸. דעת הרמב"ם שהכלי עושה אב הטומאה דווקא את הנוגע בו, אבל אינו מטמא באהל או במשא (לקמן הלכה יג). וראשונים אחרים חולקים וסוברים שהכלי מטמא גם במשא ובאהל⁹.

הלכה ד

נמצאת אומר אדם שנגע במת ואדם באדם אחר הראשון טמא טומאת שבעה והשני טומאת ערב, כלים הנוגעים במת וכלים בכלים שניהם טמאים טומאת שבעה אבל השלישי בין אדם בין כלים טמא טומאת ערב, כלים הנוגעים במת ואדם בכלים וכלים באדם שלשתן טמאין טומאת שבעה והרביעי בין אדם בין כלים טמא טומאת ערב.

הלכה ה

5 תוספות שבת יז, א. ויש שכתבו בדעת רש"י שאדם הנוגע באדם הנמצא באהל המת אינו נטמא בחיבורים (מגיני שלמה שבת ד, ב, מי נפתוח פרפר יד, ו, מרכבת המשנה קונטרס יח דבר).

6 שהרי בתחילת ההלכה (לגבי דין תורה) כתב "אדם שנגע באדם שנטמא במת" ואילו כאן כתב "הנוגע במת ונגע באדם אחר". וכן דקדק הרב איתמר גרבוז (מובא בשער הציון אות מא בספר טעם ודעת).

7 וכן דעת הרמב"ן שבת יז, א, ודעת ר"י מסימפונט (מובא בתוס' נזיר נד, ב), וכן הכרעת הגר"א יו"ד שסט.

8 ראב"ד כאן, רש"י בכמה מקומות (לדוגמא שבת קא, ב), ר"ח פסחים יד, ב, ר"ת בספר הישר תשנח, תוס' שבת יז, א, ר"ש חלה ד, ט, רשב"א חולין ג, א ר"ן חולין שם, ריטב"א שבת יז, א, רא"ש כלים א, ב, רבינו פרץ ב"ק ב, ב, מהר"ם חלאווה פסחים שם, סמ"ק פט, ארחות חיים טומאת כהנים, כלבו שם, וכן דעת הש"ך יו"ד שסט, ג.

9 תוספות שבת יז, א, ועוד ראשונים. ויש שסוברים שנטמא במגע ובמשא אך לא באהל (רמב"ן ור"ן ב"ב כ, א בשם יש מי שאומר).

במה דברים אמורים? לענין תרומה וקדשים אבל לחייב כרת על ביאת מקדש או על אכילת קדשים אינו חייב אלא השנים בלבד הראשון שנגע במת והשני שנגע בו כדין תורה שנאמר 'וכל אשר יגע בו הטמא יטמא' (שם יט, כב), אבל הנוגע בכלים שנגעו באדם או (שנגעו הכלים הללו) בכלים 10 שנגעו (האדם או הכלים) במת (כלומר שהוא השלישי) פטור כמו שביארנו בהלכות ביאת מקדש (ג, טו) שהדברים האלו אף על פי שהן דברי קבלה אינן דין תורה, שהרי לא נתפרשו בתורה אלא זה שנטמא במת שהוא אב והשני הנוגע בו שהוא ראשון בין אדם בין כלים.

ע"י בביאורנו לעיל ג, ג, שהסברנו בהרחבה שאין כוונת הרמב"ם שדינים אלו מדרבנן, אלא שאינם "דין תורה", ולכן אין הנזיר מגלח עליהם ואין חייבים עליהם על ביאת מקדש. הראב"ד (כאן, ובביאת מקדש ג, יג) הקשה על דברי הרמב"ם, שהרי הנזיר אינו מגלח אם נגע מטמא מת, ומדוע אם כן חייב על טומאה כזו בביאת מקדש. הכס"מ (כאן ושם) מתרץ (ע"פ הירושלמי) שהכלל המשווה בין גילוח הנזיר לבין החיוב על טומאת מקדש הוא דווקא לגבי טומאות הפורשות מן המת (כגון רביעית שדם וכדו'), אבל לא לענין אדם שנגע באדם שנגע במת.

הלכה ו

כלי חרש שנגע במת או שהיה עמו באהל טמא, ואינו מטמא לא אדם ולא כלי חרש ולא שאר כלים שאין כלי חרש נעשה אב הטומאה לעולם לא במת ולא בשאר טומאות [לא מדאורייתא ולא מדרבנן (שאר אבות הטומאות י, ח)] וזה דין תורה אף על פי שהוא קבלה.

לכאורה דברי הרמב"ם כאן סותרים למה שכתב בהלכה הקודמת. עוד קשה (ערוה"ש יג, ג) מאי נ"מ אם אנו מטהרים מדאורייתא או מדרבנן 11.

הלכה ז

זה כלל גדול בטומאות כל אב הטומאה מטמא אדם ומטמא בגדים וכלים בין כלי מתכות בין כלי שטף (=כלים שיש להם טהרה במקווה, כגון כלי עץ, ונקראים "שטף" מלשון שטיפה 12) בין כלי חרש, וכל המטמא אדם וכלים בנגיעה הרי זה אב הטומאה, וכל ולד הטומאות מטמא אוכלין ומשקין ואינו מטמא לא אדם וכלים לא כלי חרש ולא שאר כלים ובגדים.

הרמב"ם מדגיש כאן "המטמא אדם וכלים בנגיעה" למעט "פרה אדומה ושעיר המשתלח ופרים ושעירים הנשרפים לפי שאין בהן לא מגע ולא משא, אלא מטמאין בהתעסק בהם פעולה מסוימת בלבד כמו שיתבאר במקומו, ולפיכך אין להם קשר עם האבות הללו ולא דורגו בדרגותיהן" (פירוש המשנה כלים א, ד).

10 יש הגורסים כאן "או הנוגע באדם שנגע בכלים".

11 ע"י במה שכתב הרב קאפח, ובמעשה רקח (מצוטט אצל הרב קאפח).

12 הקדמת הרמב"ם לסדר טהרות.

הלכה ח

כל הנוגע באב הוא הנקרא ראשון, והנוגע בראשון נקרא שני, והנוגע בשני נקרא שלישי, והנוגע בשלישי נקרא רביעי, והראשון ושלמטה ממנו כולן נקראין ולד הטומאה. שכולם תולדות של אב הטומאה (פירוש המשנה פסחים א, ו).

הלכה ט

כל המתטמא מחמת המת טומאת שבעה בין אדם בין כלים הוא הנקרא טמא מת, והוא אב מאבות הטומאות לענין טומאת תרומה וטומאת קדשים כמו שביארנו (לעיל ד-ה), כדי למנות ממנו ראשון ושני וכדי לטמא אדם וכלים במגע כשאר אבות הטומאות, ואינו מטמא במשא.

הלכה י

כל המתטמא מחמת המת טומאת ערב הוא ולד הטומאה והוא הראשון לטומאה ואפשר שיהיה הרביעי מן המת ראשון לטומאה כמו שביארנו (לעיל ד-ה) לענין תרומה וקדשים.

הלכה יא

אדם או כלים שנטמאו במגע ארץ העמים ובית הפרס או במשאן או במגע דם תבוסה וגולל ודופק או באהלן [שהרי גולל ודופק אינם מטמאים במשא (לעיל ב, טו)] וכן אדם שנטמא במשא דם תבוסה הרי אלו כולן וכל כיוצא בהן אבות טומאות של דברי סופרים וכן בגדים המתטמאין מחמת אלו טומאת שבעה כולן אבות הטומאות של דברי סופרים.

הלכה יב

האהל עצמו המאהיל על הטומאה אף על פי שלא נגעה בו טומאה הרי הוא טמא טומאת שבעה מן התורה והרי הוא כבגדים שנגעו במת שנאמר 'והזה על האהל' (במדבר יט, יח), במה דברים אמורים? בשהיה האהל בגד או שק או כלי עץ או עור אחד עור בהמה וחיה בין המותרין לאכילה בין האסורין לאכילה שנאמר 'ויפרוש את האהל על המשכן' (שמות מ, יט) אין קרוי אהל אלא אריג ועור כמשכן.

מה שכתב הרמב"ם "כלי עץ", כתב החסדי דוד(אהלות ח, ב) שהוא הדין לשאר כלים 13. וערוך השולחן (טו, כג-כד) כתב שהוא דין מיוחד דווקא לכלי עץ 14.

13 אלא שנקט כלי עץ, שאע"פ שכל היוצא מן העץ אין מתטמא טומאת אהלים אלא פשתן, אם הוא כלי – מתטמא.

14 עיין שם שכתב שאף כלים הבאים מן העץ שאינם פשתן – לא מתטמאים, אלא רק כלי עץ ממש.

אבל אם היה האהל נסרין של עץ כגון התקרה והמחצלת וכיוצא בהן, או שהיה עצם או של מתכות הרי זה טהור, ואין צריך לומר שאם היה בניין שהוא טהור, וכל מקום שנאמר הבית טמא אינו אלא אדם וכלים שבכל הבית, ואין לך יוצא מן העץ שהוא מתטמא טומאת אוהלים אלא הפשתן בלבד

(הפשתן נתכנה עץ בפסוק "ותטמנם בפשתי העץ" – יהושע ב, ו). בדין האוהל הנזכר כאן שאינו מקבל טומאה נחלקו המפרשים: יש הסוברים שדווקא אם היו מחוברים לקרקע אינם נטמאים, ואהל העשוי מפשתן (ובמינים שבמשכן) נטמא אע"פ שמחובר לקרקע (חסדי דוד אהלות ח, ב, וכן דעת הראב"ד¹⁵). מפרשים אחרים מסבירים שמדובר כאן באהל תלוש, ואעפ"כ כשעשוי מהחמרים שנמנו (כגון עצם או מתכת שאינה כלי) אינו מקבל טומאה כיוון שנעשה אהל. אבל אהל מחובר אינו מקבל טומאה בכל מקרה, אף כשעשוי מפשתן (מי נפתוח אמנה לג, ערוך השולחן סימן יד, וכן דעת הטור¹⁶). וכן עולה מדברי הרמב"ם לקמן פרק יג: אהל מחובר לקרקע אינו מקבל טומאה לעולם, אהל תלוש אינו מקבל טומאה אלא אם הוא עשוי מהמינים שהיו במשכן (ולדעת ערוך השולחן צריך שיהיה גם כלי), ומכל מקום גם אהל המקבל טומאה – חוצץ בפני הטומאה.

מה שכתב הרמב"ם בתחילת ההלכה שכלי עץ מקבלים טומאת אהל, לכאורה סותר לסוף דבריו ש"אין לך יוצא מן העץ שהוא מתטמא אהלים אלא פשתן". אפשר לתרץ בפשטות שבתחילת ההלכה מדבר הרמב"ם על כלים, ובסוף ההלכה מדבר על דבר שאינו כלי, כלומר שמכל היוצא מן העץ שאינו כלי אין מתטמא אהלים אלא פשתן¹⁷. אמנם הכס"מ כתב ש"כלי העץ" שעליהם דיבר הרמב"ם בתחילת ההלכה הם הכלים העשויים מפשתן.

הלכה יג

בגדים הנוגעין במת אף על פי שהן כמת לטמא אחרים שנגעו בו טומאת שבעה אינן כמת לטמא באהל ובמשא שהמשא למת עצמו אינו מפורש כמו שביארנו (לעיל א, ב)

אלא נלמד בקל וחומר מנבילה, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון – כשם שהנוגע בנבילה אינו מטמא במשא, כך גם הנוגע במת (ר"ן חולין עא, ב¹⁸). **"ובטומאת אהל הוא אומר 'אדם כי ימות באהל' (במדבר יט, יד) משמע שרק אדם מטמא באהל ולא כלי. "לפיכך הנושא בגדים שנגעו במת ולא נגע בהן וכל המאהיל עליהן או שהאהילו עליו או שהיו עמו באהל הרי זה טהור, וכן האדם שנטמא במת והאהיל על הכלים הרי הן טהורין שאין טמא מת מטמא אלא במגע בלבד"** כבר ציינו (לעיל הלכה ג) שראשונים אחרים חולקים, וסוברים שהכלי מטמא גם במשא ובאהל¹⁹. ויש שסוברים שמטמא במגע ובמשא אך לא באהל (רמב"ן ור"ן ב"ב כ, א בשם יש מי שאומר, רשב"א חולין עא, ב).

15 וכן דעת התוספות שבת כז, ב, והרמב"ן שם.

16 בפירושו לתורה פרשת שמיני אות ה, שהקשה שם איך לא נטמא המשכן ממות נדב ואביוהו, ותרץ שכיוון שכתוב "על פי ה' יסעו" המשכן נחשב כקבוע. וכן כתב הגרי"ז (נזיר עמ' קא) בדעת הרמב"ם, וכן כתבו עוד ראשונים.

17 וכן כתבו המי נפתוח אמנה לג, והחסדי דוד אהלות ח, ב.

18 וכן כתב המאירי שם, ובשו"ת הרדב"ז חלק ה רכג.

19 תוספות שבת יז, א, ועוד ראשונים.

המת אינו מטמא משכב ומושב מתחתיו ולא מדף מעל גביו אלא אחד כלי שיגע במת מצדו או שהיה תחתיו או על גביו, כיצד עשרה בגדים זה על גב זה והמת למעלה ועשרה בגדים אחרים על גבו מלמעלה, בגד הנוגע בו והבגד השני שנגע בבגד שנגע בו שניהן טמאים טומאת שבעה והשלישי טמא טומאת ערב בין של מעלה בין של מטה, והרביעי ומן הרביעי ולמטה ומן הרביעי ולמעלה כולן טהורין, מה שאין כן במטמאי משכב ומושב כמו שיתבאר במקומו (מטמאי משכב ומושב ו, ה), במה דברים אמורים שכל הבגדים או הכלים שתחתיו ושל מעלה ממנו טהורין? בשלא היתה שם טומאה רצוצה ולא טומאת אהל, או שהיה מבדיל בינו ובין הכלים אבן כמו שיתבאר (לקמן פרק יב).

טומאה רצוצה פירושה טומאה דחוקה, שאין סביבה אוויר בגודל טפח, שאז היא "בוקעת ועולה, בוקעת ויורדת" (להלן ז, ד) ומטמאת את כל מה שמעל המת ומתחתיו. וצריך ביאור איך ייתכן שיהיו מעל המת עשרה בגדים זה על גב זה, שיגעו בו, ויהיה חלל טפח. הסדרי טהרות (אהלות צח, א) מציע שמדובר כאן במת גוי, שאינו מטמא באהל (וכל טומאה רצוצה שמעל טפח מטמאת מחמת שהאחילה על הטומאה – לקמן יב, א)20.

מה שכתב הרמב"ם שאם מפסיקה אבן אין שם טומאה רצוצה קשה, שהרי מבואר בכמה מקומות שטומאה רצוצה בוקעת גם אבנים. וצריך לומר שדברי הרמב"ם מוסבים דווקא על טומאת אהל, כלומר שאף אם שייך טומאת אהל, שהבגדים מאהילים על המת, אם יש אבן ביניהם (ויש חלל טפח בינה לבין המת) – לא נטמאים (בניגוד לזב שיש מעליו אבן שמטמא – עיין בהלכות מטמאי משכב ומושב ו, ה).

20 ראה עוד במה שכתבו הר"ש והרע"ב בפירוש המשנה לזבים ד, ו ובמה שכתב שם פירוש אבן עזר.